

Stručni kvaliteti nastavnika kao faktor odnosa sa učenicom

Husejn Musić

SAŽETAK: Dosadašnja iskustva u nastavnoj praksi ukazuju na to da odnosi između učenika i nastavnika nisu kakvi bi trebalo da budu te se negativno odražavaju na kvalitet i ishode nastave. Česti nesporazumi, sukobi u komunikaciji, interakciji između učenika i nastavnika, bili su dovoljni argumenti za temeljitije istraživanje ovog problema. Konkretnije rečeno, istraživanje indikatora modaliteta „stručni kvaliteti“ osobina nastavnika kao faktora odnosa između učenika i nastavnika, imalo je za cilj da se dobivenim rezultatima aktuelizira važnost ovog problema u odgojno-obrazovnom procesu, učini ga predmetom svakodnevnih propitivanja, kontinuiranog rada, a da za rezultat ima demokratizaciju odnosa između neposrednih faktora nastave te time i unapređenje cjelokupnog odgojno-obrazovnog procesa.

Ključne riječi: *nastava, učenik, nastavnik, odnos, stručni kvaliteti*

Professional Quality of Teachers as a Factor of Relation with a Student

ABSTRACT: Experience in teaching practice shows us that relations between students and teachers are not as they should be and they have a negative impact on quality and outcomes of teaching. Frequent misunderstandings and conflicts in communication and interaction between students and teachers were a sufficient argument to thoroughly explore this problem. More specifically, the research of indicators modality "Professional quality - Characteristic of teachers as a relationship factor between students and teachers" aimed to use the obtained results to actualize the importance of this problem in the educational process, make it a subject to daily questioning and continuous work resulting in democratization of relations between the direct factors of teaching and thus improving the overall educational process.

Keywords: *teaching, student, teacher, attitude, human qualities*

UVOD

Promjene u društvu, odgojno-obrazovnoj djelatnosti, nauci, tehnici, nisu bitno utjecale na to da nastavnik ne bude i ne ostane nezaobilazna ličnost i neposredan faktor nastave. Nastavnik-učitelj (engl. teacher, njem. Lehrer, rus. učitelj) – „osoba kojoj društvo i prosvetne vlasti priznaju da je kvalifikovana za obrazovanje i odgajanje djece, omladine i odraslih“ (Pedagoška enciklopedija, 1989:103). Analizirajući bogato pedagoško naslijeđe uočili smo različite termine za osobe koje se bave odgojem i obrazovanjem. Sumerani su učitelje zvali umija (brat, prijatelj, stariji čovjek koji poučava), Hebreji rabin (učitelj, židovski sveštenik, učenjak, naučnik), stari Atinjani didaskali (didaskalija-nauk), a Grci gramatikus, ali se nešto kasnije kao i kod Rimljana javlja izraz pedagog (paidagogos, paidos-dijete, dječak, i agein-voditi). Nastavnik je „stručno-pedagoški osposobljeno lice za planiranje, pripremanje i izvođenje didaktičko-metodički utemeljenog, složenog i dinamičkog nastavnog, odnosno cjelokupnog vaspitno-obrazovnog rada u školskoj ili drugoj pedagoškoj instituciji.“ (Grupa autora, 1999: 97). Imajući u vidu navedenu definiciju, konstatujemo da nastavnik u odgojno-obrazovnom procesu obavlja razne djelatnosti.

TEORIJSKI PRISTUP PROBLEMU

Stručni kvaliteti nastavnika kao faktor odnosa sa učenicom

Nastavnik je stručna osoba, neposredan faktor nastave koji planira, priprema, programira, usmjerava, rukovodi nastavnim procesom i njegovom realizacijom. U današnjoj školi nastavnik djeluje, poučava, obrazuje, odgaja, planira, programira, priprema, realizuje, objašnjava, pokazuje, podstiče, angažira, demonstrira, tumači, zahtijeva, analizira, sintetizuje, generalizuje, provjerava, vrednuje, ocjenjuje i sl.

U procesu realizacije sadržajnih aktivnosti, nastavnik osposobljava učenike da samostalno posmatraju, zapažaju, analiziraju i sintetizuju, generalizuju, stječu predodžbe, pamte, uviđaju i razumijevaju, shvataju uzročno-posljedične veze, izvode zaključke, daju definicije, vrše procjene, vrednuju, ocjenjuju. Nastavnik traži od učenika da učestvuju u pripremi, planiranju, programiranju, realizaciji, verifikaciji i evaluaciji rezultata rada u nastavi i slobodnim aktivnostima.

Smatramo da savremene civilizacijske promjene zahtijevaju potpuno drugačiju osobu u liku nastavnika, koji treba da bude prije svega: odgajatelj, saradnik,

voditelj, organizator, koordinator, eksperimentator, praktičar, mentor, savjetodavac, planer, programer, inovator, predavač, ocjenjivač, dijagnostičar, stručno obrazovana ličnost, da posjeduje ljubav prema djeci i sl.

Ranije navedenim kvalitetima nastavnika mogu se pridodati i široka opća kultura, pedagoška obrazovanost, ljubav prema svom pozivu i djeci, stalna težnja za stručnim usavršavanjem i sl. koje su potrebne za proces odgoja i obrazovanja, a samim tim determinišu izgrađivanje adekvatnih odnosa između učenika i nastavnika.

Odnose u školi možemo najkraće definisati kao interakcijske utjecaje koji se odvijaju među učesnicima tokom školskog života i rada. Iz navedene definicije odnosa u školi možemo zaključiti da se specifičnost odgojno-obrazovnog rada zasniva na kvalitetu uspostavljenog odnosa između faktora nastavnog procesa. U našem slučaju radi se o aktivnosti i odnosu na relacijama između nastavnika i učenika, učenika i nastavnika, nastavnika i nastavnog sadržaja, učenika i nastavnog sadržaja uz međusobno djelovanje. U našem radu odnos između učenika i nastavnika najkraće smo pojmovno odredili kao njihovo međuzavisno opažanje, doživljavanje, reagovanje i postupanje u međusobnim kontaktima i interakcijama u procesu nastave, u školi i van nje.

METODOLOGIJA RADA

Problem, premet, cilj i zadatak istraživanja

Problem našeg istraživanja bio je da proučimo i istražimo modalitet „stručni kvaliteti“ u okvirima ličnih osobina nastavnika kao faktora odnosa koji djeluju na kvalitet nastave, njenu efikasnost, komunikaciju, interakciju i odnose između neposrednih faktora nastave.

Predmet istraživanja bio je da istražimo, proučimo i razmotrimo prisutnost, ispoljavanje indikatora modaliteta „stručni kvaliteti“ osobina nastavnika koji bitno determinišu odnose između učenika i nastavnika, najčešće uzroke poremećaja koji determinišu sukobe i nesporazume u nastavi. Cilj nam je bio da primjenom instrumenata istraživanja identifikujemo prisutnost ispoljavanja najčešćih indikatora modaliteta „stručni kvaliteti“ osobina nastavnika koji determinišu odnose između učenika i nastavnika u nastavi, a zadatak da primjenom instrumenata i obradom dobivenih rezultata utvrdimo da li postoje značajna odstupanja u empirijskim i očekivanim frekvencijama procjene učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola indikatora modaliteta „stručni kvaliteti“ osobina nastavnika koji determinišu odnose između učenika i nastavnika u nastavi.

Hipoteza istraživanja

Hipotezom u našem istraživanju pretpostavili smo da su slučajna odstupanja empirijskih od očekivanih frekvencija u rezultatima procjena učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola indikatora modaliteta „stručni kvaliteti“ ličnih osobina nastavnika koji determinišu odnose između neposrednih faktora u nastavi.

Metode, tehnike i instrumenti istraživanja

U ovom istraživačkom radu primjenjivali smo slijedeće metode istraživanja: metodu teorijske analize, servej metodu i deskriptivnu metodu. Da bismo došli do konkretnih podataka koji su bili bitni za naš problem istraživanja, koristili smo tehnike skaliranja, analizu pedagoške dokumentacije, sređivanje i statističku obradu podataka. Skalu procjene smo sami sačinili, utvrdili modalitete procjena učenika ispoljavanja indikatora „stručni kvaliteti“ u okviru procjene osobina nastavnika.

Populacija i uzorak ispitanika

Populaciju našeg istraživanja činili su učenici VII razreda osnovnih škola istočnog dijela grada i opština Mostara u Hercegovačko-neretvanskom kantonu. Istočni dio grada i opština Mostara pokriva 22 osnovne škole sa oko 9971 učenikom raspoređenim u odjeljenja od I do VIII razreda. Nastavu u VII razredu pohađa 933 učenika. Uzorkom istraživanja bili su obuhvaćeni učenici triju gradskih, prigradskih i seoskih škola a ukupan broj učenika koji je bio obuhvaćen je 471 ili 50,48%, što znači da je svaki drugi učenik VII razreda obuhvaćen istraživanjem. Pošto uzorak nije ni prevelik niti premali, u istraživanju smo koristili i račun s postocima, jer smo smatrali da ćemo dobiti rezultate koji mogu dati prilično sigurnu sliku i ukazati na bitna obilježja odnosa između učenika i nastavnika u nastavnoj praksi.

REZULTATI ISTRAŽIVANJA

U našem empirijskom istraživanju zadatak je bio da analizom pokazatelja procjena učenika i nastavnika u seoskim, prigradskim i gradskim školama, prisutnosti indikatora modaliteta „stručni kvaliteti“ osobina ličnosti nastavnika koji determinišu odnose između učenika i nastavnika. Procjenu indikatora modaliteta „stručni kvaliteti“ učenici su vršili skalom procjene gdje su procjenjivali prisutnost i ispoljavanje indikatora navedenog modaliteta u procesu nastave tako što znakom „X“ ili na neki drugi način u predviđenom prostoru se izjašnjavali o učestalosti ispoljavanja i to u ćelijama: kod svih nastavnika-A, kod većine nastavnika-B, ne mogu procijeniti-C, kod manjeg broja nastavnika-D i ni kod jednog nastavnika-E. Odgovore učenika bodovali smo u ćeliji A = 5, B = 4, C = 3, D = 2 i E = 1 bod.

U procjenjivanju osobina ličnosti nastavnika učenici su procjenjivali u okviru modaliteta o „stručnim kvalitetima nastavnika“ indikatore pod brojem 1: bogatstvo rječnika; 2: dobro upravljanje brojkama; 3: sposobnost upoređivanja, zaključivanja i zapažanja; 4: zaboravnost, neuviđajnost, nesnalažljivost; 5: sposobnost izražavanja misli, ideja, prijedloga; 30: komunikativnost i uspostavljanje ravnopravnog odnosa prema svim učenicima; i 37: poticajnost, usmjerenost u rješavanju problema. Rezultate procjene učenika osobina modaliteta o „stručnim kvalitetima nastavnika“ prikazali smo u tabeli 1.

U zbirnoj tabeli rezultata procjene indikatora modaliteta o „stručnim kvalitetima nastavnika“ učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola, izjasnilo se za prisutnost na sljedeći način:

- kod svih nastavnika. 412 (12,50)
- kod većine nastavnika 803 (24,36)

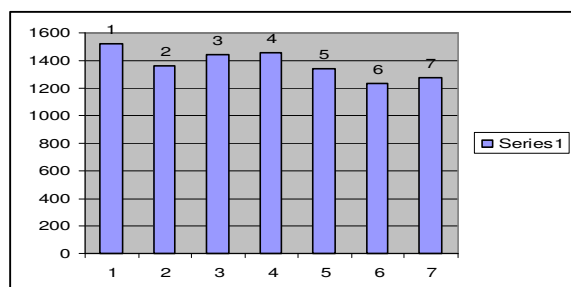
- ne mogu procijeniti 799 (24,23)
- kod manjeg broja nastavnika 728 (22,08) i
- ni kod jednog nastavnika 555 (16,83)
- učenika.

Tabela 1. Procjene učenika osobina nastavnika modaliteta "stručni kvaliteti"

Gradske, prigradske i seoske škole – zbirno																
Red broj	I N D I K.	Lične osobine nastavnika: Stručni kvaliteti														
		A		B		C		D		E		SV		M	st. dev.	rang
		f	fx5	f	fx4	f	fx3	f	fx2	F	fx1	SV	bod			
1	1	61	305	165	660	120	360	71	142	54	54	471	1521			1
2	2	47	235	123	492	126	378	84	168	91	91	471	1364			4
3	3	73	365	110	440	117	351	112	224	59	59	471	1439			3
4	4	76	380	123	492	106	318	97	194	69	69	471	1453			2
5	5	60	300	107	428	93	279	123	246	88	88	471	1341			5
6	30	52	208	85	340	119	357	116	232	99	99	471	1236			7
7	37	43	215	90	360	118	354	125	250	95	95	471	1274			6
	SV	412	2060	803	3212	799	2397	728	1456	555	555	471	9680	20,55	8,92	

Procjena učenika o indikatorima modaliteta „stručni kvaliteti nastavnika” u nastavnoj praksi, inicira zaključak da je identifikovana njihova učestalost i prisutnost ispoljavanja u radu „kod svih i većine nastavnika” u 36,86% slučajeva; a „kod manjeg broja i nijednog nastavnika 38,91%; a 24,23% učenika se izjasnilo da ne mogu procijeniti indikatore i identifikovati ovaj modalitet u nastavnoj praksi.

Zbirne rezultate procjene učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola prikazali smo grafikonom 1.

Grafikon 1. Lične osobine nastavnika modalitet „stručni kvaliteti”

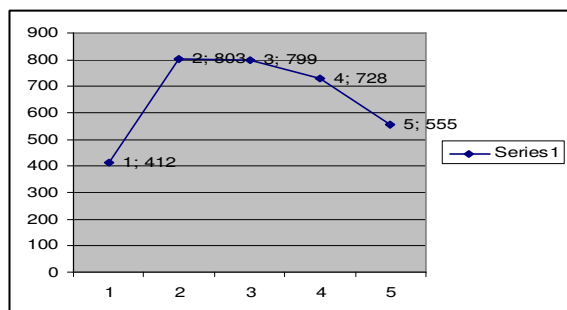
Tabela 2. frekvencije procjena učenika osobinama nastavnika u modalitetu „stručni kvaliteti nastavnika”

Škole	A		B		C		D		E		SV	χ^2	df	C
	f0	ft	f0	Ft	f0	ft	f0	ft	f0	ft				
seoske	123	133	269	262	254	258	241	235	180	179	1067	1,16		
prigradske	138	139	263	274	262	269	238	245	212	187	1113	4,17		
gradske	151	140	281	277	283	272	249	248	163	189	1127	4,96		
SV	412		813		799		728		555		3307	10,29	8	0,02

Kako izračunata vrijednost $\chi^2=10,29$ na razini značajnosti od 0,05% ne prelazi graničnu vrijednost $\chi^2=15,50$ za $df=8$ stupnjeva slobode, zaključujemo da su odstupanja u procjeni učenika o indikatorima u modalitetu „stručni kvaliteti nastavnika” iskazana u empirijskim frekvencijama od očekivanih slučajna. Na nivou značajnosti 0,01 izračunata vrijednost $\chi^2=10,29$ je manja od granične vrijednosti $\chi^2=20,09$, za $df=8$ stupnjeva slobode, što znači da razlika između

empirijskih i teorijskih frekvencija nije statistički značajna, odnosno da su odstupanja u procjeni učenika indikatora o modalitetu „stručni kvaliteti nastavnika” iskazana u frekvencijama očekivana, odnosno, nismo utvrdili značajna odstupanja empirijskih od očekivanih frekvencija procjene učenika osobina nastavnika kao što su bogatstvo rječnika, sposobnost upoređivanja, zaključivanja, zapažanja, osobine vezane za matematičke sposobnosti - dobro upravljanje

brojkama, izražavanje misli, ideja i prijedloga i sl., te potvrđujemo hipotezu vezano za procjenu modaliteta „stručni kvaliteti“ o ličnim osobinama nastavnika kao determinanti odnosa između učenika i nastavnika u nastavnoj praksi. Frekvenciju procjene učenika o indikatorima navedenog modaliteta, prikazali smo grafikonom 2.

Grafikon 2. Frekvencija procjene učenika modaliteta „stručni kvaliteti“

Zbirna distribucija frekvencija procjene učenika o indikatorima modaliteta „stručni kvaliteti nastavnika“ je pozitivno-asimetrična, odnosno, u radu kod većine nastavnika sa učenicima, pri realizaciji programskih sadržaja i aktivnosti, u nastavi i slobodnim aktivnostima, dominiraju osobine (bogatstvo rječnika, osobine upoređivanja, zaključivanja, zapažanja, dobrog

upravljanje brojkama i sl.) koje determinišu i pozitivno djeluju na uspostavljanje kvalitetnih odnosa između učenika i nastavnika. Prisutnost pojedinih negativnih osobina (zaboravnost, neuviđajnost i nesnalažljivost) iskazanih kroz indikatore uglavnom je zastupljena velikim procentom u kategoriji „kod većine nastavnika“ i u odnosu na pozitivne i zauzimaju visok drugi rang što je i prikazano u grafikonu 2. U okviru modaliteta o „stručnim kvalitetima nastavnika“ učenici su vršili procjenu učestalosti ispoljavanja indikatora o pozitivnim i negativnim osobinama nastavnika i to:

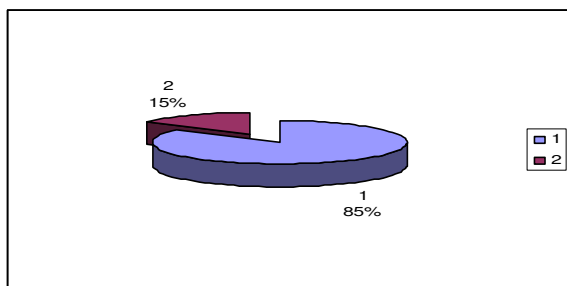
- 1: bogatstvo rječnika;
- 2: dobro baratanje brojkama;
- 3: sposobnost upoređivanja, zaključivanja i zapažanja;
- 5: sposobnost izražavanja misli, ideja, prijedloga;
- 30: komunikativnost i uspostavljanje ravnopravnog odnosa prema svim učenicima; i
- 37: poticajnost, usmjerenost u rješavanju problema; i negativnih:
- 4: zaboravnost, neuviđajnost, nesnalažljivost;

U tabeli 3. tabelarno smo prikazali zbirne frekvencije procjene učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola pozitivnih i negativnih indikatora osobina „stručni kvaliteti nastavnika“.

Tabela 3. Zbirni rezultati procjena učenika o modalitetu „stručni kvaliteti nastavnika“ - pozitivne i negativne osobine

Gradske, prigradske i seoske škole-Zbirni rezultati-pozitivne i negativne osobine																
R. br.	I N D I K.	Lične osobine nastavnika: Stručni kvaliteti nastavnika														
		A		B		C		D		E		SV	SV bod	M	st. dev.	rang
		f	fx5	f	fx4	f	fx3	f	fx2	f	fx1					
1	poz	336	1680	680	2720	693	2079	631	1262	486	486	471	8227	17,46	7,58	1
2	neg	76	380	123	492	106	318	97	194	69	69	471	1453	3,09	1,34	2

Grafikonom 3. prikazali smo zbirnu procjenu učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola pozitivnih i negativnih indikatora „stručni kvaliteti nastavnika“.

Grafion 3. Procjene učenika osobina nastavnika modaliteta „stručni kvaliteti nastavnika“ - pozitivne i negativne osobine

U navedenoj zbirnoj tabeli i grafikonu procjene učenika pozitivnih i negativnih osobina nastavnika modaliteta o „stručnim kvalitetima nastavnika“ uočavamo da je veća prisutnost ispoljavanja pozitivnih (85%) od negativnih (15%) osobina nastavnika u nastavi i slobodnim aktivnostima.

Moramo napomenuti da je u okviru modaliteta procjenjivan samo jedan indikator sa negativnim

osobinama što je djelovalo na manju prisutnost, a samim tim i na procenat što je grafikonom i predstavljeno. Pošto je procjenjivan samo jedan indikator (broj 4.) sa negativnim osobinama, smatramo da nije potrebno utvrđivati postojanje statističke razlike procjene učenika učestalosti u intenzitetu ispoljavanja pozitivnih i negativnih osobina nastavnika u modalitetu o „stručnim kvalitetima nastavnika“.

ZAKLJUČAK

Izračunavanjem vrijednosti χ^2 nismo utvrdili značajna odstupanja empirijskih od očekivanih frekvencija u procjeni učenika indikatora ovog modaliteta, čime potvrđujemo hipotezu koja je glasila: „da su slučajna odstupanja empirijskih od očekivanih frekvencija u rezultatima procjena učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola indikatora modaliteta „ljudski kvaliteti“ ličnih osobina nastavnika koji determinišu odnose između neposrednih faktora u nastavi“. Učenici (seoskih, prigradskih i gradskih škola) su uglavnom procjenjivali u većoj mjeri iste osobine kod nastavnika koje oni ispoljavaju u nastavi i slobodnim aktivnostima. U modalitetu stručni kvaliteti nastavnika prvi i drugi rang zauzimaju osobine nastavnika vezane za bogatstvo rječnika, zaboravnost, neuviđajnost i nesnalažljivost.

Posmatrajući s aspekta uspostavljenog odnosa između učenika i nastavnika, rezultati procjene učenika seoskih, prigradskih i gradskih škola ukazuju na dominaciju osobina nastavnika demokratskog stila rada koji podstiče kontrolisane demokratske, komunikativne, humane pedagoško-stimulativne odnose u procesu nastave i slobodnih aktivnosti.

LITERATURA

- Bogojević, S. (2001). Stilovi odgoja. Filozofski fakultet u Banjoj Luci, Banja Luka;
- Džaferović Dž. (1968). Pedagogija i Didaktika, Treće korigovano i dopunjeno izdanje; Tuzla;
- Glaser, W. (1994). Nastavnik u kvalitetnoj školi. Educa, Zagreb;
- Havleka, N. (2000). Učenik i nastavnik u obrazovnom procesu, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd;
- Ilić, M. (2003). Pedagogija sporta, Centar za sport, Banja Luka;
- Ilić, M. (1999). Od tradicionalne do kvalitetne škole. Radovi, Banja Luka;
- Musić, H., (2011). Autoritarna i demokratska komunikacija u nastavi, OFF-SET, Tuzla;
- Pedagoška enciklopedija (1989). Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Sarajevo.
- Strugar, V., (1993). Biti učitelj; HPKZ, Zagreb;/

INFORMACIJE O AUTORU

Husejn Musić

Univerzitet „Džemal Bijedić“ u Mostaru
Nastavnički fakultet
Sjeverni logor bb. Mostar
e-mail: husejn.music@unmo.ba